

Релігія і церква

УДК 2-732.3(477)«192/193»

О. М. Ігнатуша

ЧИННИКИ ЗМІНИ ЄПАРХІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНСЬКОЇ СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ (20-30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Автор проаналізував вплив політики державної влади, етнічного та соціального складу віруючих, особистісних факторів на якісний склад єпархій Української синодальної церкви у 20–30-их роках ХХ століття.

Ключові слова: синодальна церква, єпархія, обновленство, державна політика.

Успіхи вітчизняних науковців у вивченні історії українських церков 20–30-х рр. ХХ ст. поглибили розуміння багатьох аспектів взаємодії конфесій із суспільством, владою, між собою і стимулювали продовження досліджень на перспективних напрямках. Один із них уособлює комплекс питань щодо трансформації обновленської церкви протягом нетривалого її існування впродовж двох десятиліть.

На ці питання звертали увагу такі дослідники як І. Біланич [8], Г. Білан [6; 7], С. Жилук [16; 17], О. Тригуб [20; 21].

Попри відносно короткий термін існування конфесії, вона пережила бурхливе життя, сповнене суперечливих суспільних впливів: стрімкого успіху і швидкого згасання, покровительства та охолодження з боку державної влади. Ця церква у 20–30-ті роки ХХ століття опинилася на вістрі гострої церковно-політичної боротьби. Тому її історія зберігає суспільний резонанс, дає підстави для осмислення перспектив розвитку сучасних українських церков.

Проаналізуємо зміни складу єпархій цієї конфесії та їхні фактори. Це дозволить глибше зрозуміти причини її успіху і невдач, вивести історичні уроки.

Для історичного аналізу використаємо публікації джерел [1–4; 18] та, головним чином, документи центральних і місцевих архівів України.

Обновленська церква в Україні не мала усталеної назви. Це пояснює, чому у сучасній науковій літературі щодо неї вживають неофіційну та скорочену самоназву – Українська синодальна церква (УСЦ), а також її інші скорочені назви – Українська Православна Автокефальна Церква, Всеукраїнська православна автокефальна синодальна церква. Разом із тим, йменуючи цю церкву обновленською, вживають прикметник – українська, оскільки вона декларувала себе самостійною конфесією і впродовж десятиліття розбудовувала та відстоювала свій автокефальний статус.

Виникнення названої церкви було організаційно пов'язане зі стимульованим державною владою з травня 1922 року церковно-обновленським рухом. Цей рух, що проявлявся розрізненими і неоднорідними за ступенем радикалізму церковними групами, скеровувався партійно-державною верхівкою у русло так званої “Живої церкви”. Але з набуттям досвіду радикальні ідеї та форми

організації були скориговані у бік поміркованості. Діячі обновленського руху взяли участь у Всеукраїнському церковно-обновленському з'їзді 13–16 лютого 1923 року в місті Києві, який сформував вищий орган влади – Всеукраїнське Вище Церковне Управління (ВУВЦУ). Згодом (25–27 жовтня 1923 року) на його місці постав Всеукраїнський Священний Синод.

Вивчаючи структуру обновленської церкви, С. Жилюк прийшов висновку, що вона “зберігала традиційну для православ'я вертикаль управління: Синод, єпископ, благочинний священник. Але поряд існували ефективно діючі через виборність і широку участь мирян, колегіальні органи церковної влади: Собор, єпархіальні з'їзди, благочинницькі збори, парафіяльні ради, що забезпечувало рівновагу влади на усіх рівнях” [16, с.196].

Таким чином, у зовнішніх проявах система організації обновленської церкви, і зокрема, її єпархіальна складова в аналізований період була подібною до організації єпархій найбільшої з діючих тоді церков – Російської православної церкви (РПЦ), її Українського екзархату. Водночас вона різнилася від організації Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Нагадаємо, що остання обмежила адміністративні повноваження єпископів, передала їх в руки єпархіальних (губернських, окружних, районних) церковних рад, відмовилася від таких звичних у єпархіях структур як вікаріатства та благочиння.

Як і в Українському екзархаті, єпархіальна мережа обновленської церкви збігалася з державним губернським адміністративно-територіальним поділом. Користуючись підтримкою влади, обновленці закріпилися в усіх 9 православних єпархіях України. Водночас вони декларували підпорядкування Всеукраїнському Вищому Церковному Управлінню території Криму й Галичини до часу скликання нового з'їзду або Собору [18, с.172].

Обновленські єпархії поповнювалися парафіями за рахунок відтоку їх від РПЦ, очолюваної патріархом Тихоном. Особливо стрімко цей процес відбувався після арешту патріарха, звинуваченого у протидії державній кампанії вилучення церковних цінностей на потреби голодуючих.

“Арешт послугував сигналом до церковної революції” [11, арк.99], – так визначало початок розколу в церкві і розгортання мережі обновленських громад керівництво Катеринославського губвідділу ДПУ, аналізуючи події 1922–1924 років.

Подібними арештами єпархіальних архієреїв державна влада справила сильний вплив на психологію численного духовенства та віруючих, спонукаючи їх підтримати фаворизовану владою групу “Жива церква”.

Влада реалізувала типовий сценарій залякування і пропагування. Так, зокрема, відбувалося на Катеринославщині. “Ці арешти, а також процес єпископа (Агапіта (Вишневецького). – *О.І.*), що незабаром відбувся з винесенням вироку вищої міри покарання та заміною його п'ятирічним ув'язненням зі строгою ізоляцією, справили певний ефект серед духовенства і незабаром майже все духовенство Катеринославської губернії опинилося в групі “Ж[ива] Ц[ерква]” [11, арк.100], – писалося у цитованому вище огляді церковного життя Катеринославщини, підготованому для керівництва ДПУ та КП(б)У.

Гостра міжконфесійна боротьба у православному середовищі і втручання державної влади у внутрішньоцерковні справи швидко спричинили дроблення єпархій. Для РПЦ така практика була прийнята патріархом Тихоном (постанова

від 20 листопада 1920 року). Згадана постанова дозволяла архієреям, у випадку припинення діяльності канонічного центру чи неможливості зв'язку з ним, ділити єпархії на “декілька місцевих” [1, с.169; 9, с.102].

Обновленська церква зважала на цю практику РПЦ. Змагаючись з РПЦ, вона не відмовлялася діяти її методами.

Кількість обновленських єпархій не була стабільною. Вона змінювалася залежно від успіху обновленського руху і мала виразну регіональну специфіку.

Разом із тим, згадана традиційність єпархіального устрою, успадкована від РПЦ, позначилася на розмірах єпархій, а потім – на їхніх змінах, подібно до змін Українського екзархату.

Боротьба підтримуваних ДПУ ініціаторів реформ проти старого єпархіального керівництва ішла у межах єпархій РПЦ. Проте заміни старого керівництва обновленцям досягти не вдалося. Короткий період двовладдя на території єпархій змінився паралельним існуванням обновленської і “тихонівської” (тобто – послідовників патріарха Тихона) єпархіальних структур. Інша річ – число релігійних громад усередині цих єпархій у обновленців і тихонівців виявилось неоднаковим. У період поглиблення розколу – 1922–1923 роках та у 1924 році число обновленських громад продовжувало зростати. Станом на 1 вересня 1924 року найбільше громад, що визнали зверхність керівного органу обновленської церкви – Священного Синоду – було на території Одеської (494), Харківської (258), Катеринославської (184), Київської (151) губерній [21, с.499-504].

Уявлення про єпархіальну мережу на той час дають матеріали Всеукраїнської передсоборної наради, що пройшла у Харкові в листопаді 1924 року. У її матеріалах фігурують дані про прибуття на нараду єпископату з 24 єпархій. Це були єпархії: Слобідсько-Українська (митрополит Пимен), Київська (митрополит Інокентій), Чернігівська (архієпископ Андрій), Одеська (архієпископ Ювеналій), Могилівська (архієпископ Лоллій), Катеринославська (архієпископ Ніколай), Полтавська (архієпископ Йосиф (Кречетович), Павлоградська (архієпископ Олександр), Запорізька (єпископ Сергій), Бердянська (єпископ Михаїл), Чугуївська (єпископ Гавриїл), Охтирська (єпископ Філарет), Первомайська (єпископ Йосиф (Михальчук), Черкаська (єпископ Йосиф (Яцковський), Куп'янська (єпископ Володимир), Сумська (єпископ Йоасаф), Старобільська (єпископ Мелетій), Кам'янецька (єпископ Адріан), Зінов'євська (єпископ Афанасій), Олександрійська (єпископ Іоанн), Миколаївська (єпископ Костянтин), Валківська (єпископ Іов), Зміївська (єпископ Серафим), Конотопська (єпископ Адріан) [21, с.182].

Надалі динаміка поширення цієї конфесії загальмувалася. В Одеській єпархії число її громад зменшилося, хоча Одещина (точніше – її північні райони навколо Первомайська) залишалася найбільшим зосередженням громад обновленської церкви. Густішою стала єпархіальна мережа її громад на Поділлі, де, крім цієї конфесії, за віруючих змагалися РПЦ, УАПЦ та Братське об'єднання парафій Української православної автокефальної церкви (БОПУПАЦ), яке 1925 року увійшло до складу Соборно-єпископської церкви.

Зі звільненням з-під арешту патріарха Тихона (27 червня 1923 року) намітилася зворотна тенденція – перереєстрація частини громад обновленської церкви на статут громад РПЦ. Результати цієї перереєстрації у кількісних

показниках проявилися вже 1924 року. Зокрема, на Катеринославщині за період з 1 вересня 1924 року до 1 січня 1925 року число громад в обновленській єпархії скоротилося від 184 до 148, на Київщині, за той самий період – зі 151 до 125. На Одещині, за відомостями державних органів, у зазначений період змін у кількісному перерозподілі парафій між православними церквами не відбувалося. Але документальні джерела патріаршої канцелярії свідчать про інше. Зокрема, інформаційне донесення одеського протоієрея Мелетія Шаравського до патріарха Тихона від 30 травня 1924 року повідомляє про відтік духовенства і очолюваних ним парафій до патріаршої церкви [19, арк.56-59].

Водночас у цілому по Україні на середину 20-х років ХХ століття число парафій в єпархіях обновленської церкви продовжувало зростати. Цей процес тривав і далі – до кінця 1927 року, коли у середовищі тихонівців завершилася боротьба за вищу владу, а церкву очолив митрополит Сергій (Страгородський), який оголосив курс беззастережної лояльності до радянської влади. Це був пік успіху обновленської церкви. У її єпархіях налічувалося 1 965 громад. Вже наступного 1928 року сумарний показник чисельності обновленських парафій в Україні склав меншу цифру – 1 862, тобто 35,1 % (проти минулорічного – 38,4 %) від числа парафій патріаршої церкви, у складі якої тоді ж було зафіксовано 5312 громад.

На зміну єпархіальної мережі обновленської церкви вплинула реформа адміністративно-територіального поділу України, яка з 1923 року впроваджувала дрібнішу від губернії адміністративну одиницю – округ. З 1925 року губернії, які певний час існували поряд з округами, були скасовані. В Україні на місці 9 губерній виник 41 округ. Такий державно-адміністративний поділ спонукав до узгодження структури єпархій з окружною системою, оскільки практика узгодження кориниться в канонічних нормах православної церкви. Більше того, до дроблення православними церквами України своїх єпархій спонукали органи радянської влади, які щільно контролювали релігійний рух. Вони вимагали від церковно-адміністративних органів, щоб їхня діяльність не виходила за межі встановлених державних районів і округів.

Звітуючи за період з травня 1925 по травень 1928 року, Священний Синод повідомляв, що “в галузі адміністративних заходів Св[ященному] Синоду у міжсоборний період випало надзвичайно складне завдання з реорганізації єпархій з тим, щоб кордони єпархій співпадали з адміністративним громадянським поділом України на округи. До Собору 1925 року в Україні було всього 9 єпархій, тепер же 41. У відповідність зі збільшенням числа єпархій на Свящ[енному] Синоді лежала робота з підшукування достойних єпископів” [15, с.126].

Вже 1925 року мережа обновленської церкви ушільнилася завдяки появі нових єпархій – Кременчуцької, Криворізької, Маріупольської, Мелітопольської [6, с.43-43]. Поряд з існуючими церковними центрами, де перебував єпископат (Одеса, Балта, Херсон, Єлисаветград), було створено два нових вікаріатства – у Миколаєві та Первомайську. На єпископа Миколаївського у травні 1923 року був зведений Костянтин (Спаський). Приблизно у цей же час оформилося обновленське вікаріатство і на Первомайщині. Для керівництва ним хіротонізували на єпископа молодого й талановитого священика Йосифа (Михальчука), який надалі керував єпархією до свого арешту влітку 1937 року. Таким чином, до середини 1923 року було остаточно сформовано Одеську обновленську єпархію, налагоджено зв'язок

між єпархіальним центром та вікаріальними управліннями, рівень організації яких ще суттєво відрізнявся [5, с.125-127].

За період між II і III Помісними Соборами УСЦ були створені Артемівська, Запорізька, Конотопська, Маріупольська, Молдавська, Тульчинська єпархії. Цікаво, що Конотопську єпархію створювали двічі [15, с.127].

Зазначені державні впливи опосередковано сприяли зміцненню адміністративного ладу обновленської церкви. Вони наблизили єпархіальне керівництво до периферії, посилили впливи центру безпосереднім зв'язком його зі значно більшою кількістю релігійних організацій. Таким чином, розширення числа єпархій позначилося й на збільшенні числа обновленських парафій. Станом на 1 травня 1927 року найбільш чисельними за кількістю обновленських громад в Україні були Шепетівська (216), Тульчинська (148), Первомайська (138), Могилівська (113), Харківська (114), Бердичівська (95) адміністративні округи УСРР і відповідні їм єпархії обновленської церкви.

У деяких регіонах України обновленська церква, не дивлячись на підтримку влади, так і не змогла здобути помітних успіхів. Довгий час їй не вдавалося утвердитися на Полтавщині, де вона мала серйозних конкурентів не тільки в особі прихильників РПЦ, а й УАПЦ та Соборно-єпископської церкви. До липня 1925 року на Полтавщині діяло лише 5 парафій синодальної церкви. Проте у церковно-адміністративному відношенні обновленці Полтавщини мала самостійність, про що свідчила присутність на Передсоборній нараді восени 1924 року єпископа Полтавського – архієпископа Йосифа (Кречетовича). Станом на 1927 року у межах Полтавської державно-адміністративної округи діяло 12 парафій обновленської церкви. Ще менше їх налічувалося у Роменській (4) та Ніжинській (1) округах [21, с.507-508]. Тому номінально існуючі єпархії реально не мали сформованих адміністративних центрів, і не жили повнокровним життям.

На III Помісному Соборі УСЦ (травень 1928 року), Священний Синод мусив зізнатися, що у деяких єпархіях не було навіть єпархіальних управлінь. Значна частина – 10 єпархій – не мали архієреїв. Такий стан був характерний для Сумської, Полтавської, Проскурівської і Лубенської єпархій. Священний Синод пояснював це малою чисельністю синодальних парафій на їхній території [15, с.126].

Разом з тим чисельність ієрархії зростала. На час скликання згаданого III Помісного Собору (6 травня 1928 року) у віданні Синоду вже перебувало 37 архієреїв, з них правлячих – 30, вікарних – 4, на покої – 3. З 37 ієрархів 4 були митрополитами, 10 архієпископами, 23 єпископами [15, с.126].

Зазначена вище територіальна нерівномірність розподілу громад і щільності громад у єпархіях обновленської церкви мала у своїй основі низку факторів, на що варто звернути увагу особливо.

Посеред інших, на нашу думку, серед цих факторів особливу вагу мали етнічний, урбанізаційний, державно-політичний, особистісний.

Етнічний фактор був напряму пов'язаний з ідеологією обновленського руху і його російськими організаційними формами. Саме тому більший успіх цього руху спостерігався у більш зросійщеному південному регіоні України.

Більш сприйнятливим для ідеології обновленців виявилось міське середовище. Йому були більш співзвучними ідеї демократизації церкви, рівності в органах церковного управління (духовенства і мирян; білого і чорного духовенства).

Особливо ці ідеї лягали на ґрунт там, де був відповідний культурно-освітній клімат, ширший прошарок інтелігенції – у крупніших містах, колишніх губернських (єпархіальних) центрах.

Державно-політичний чинник впливу на обновленську церкву був присутнім повсюди. Проте його ефективність проявлялася тоді і там, де і коли зусилля партійно-державних органів і надто – чиновників адмінвідділів окружних і районних виконкомів та агентів ДПУ виявлялися особливо наполегливими, межували зі свавіллям і насиллям над особистістю. Саме на Одещині зустрічаємо свідчення таких граничних дій влади з адміністрування у сфері антирелігійної політики, які спричиняли негативну реакцію навіть наверху, де, безумовно, були зацікавлені у високих показниках успіху проведеної роботи у галузі “відокремлення церкви від держави”. “Мають місце давно віджиті методи управління та адміністративного натиску, що межує із свавіллям, особливо при стягненні податків та зборів, неправильний підхід до роботи особливо в питаннях боротьби з церквою та релігією”, – відзначала у постанові про революційну законність президія Одеського губвиконкому 8 січня 1925 року [14, арк.26]. Разом із тим, політична лінія використання владою обновленців була зрозумілою місцевим державним чиновникам. “В обновленцях ми бачимо могутнє знаряддя”, – зазначав на зборах секретарів окрліквідкомів Катеринославської губернії 12 жовтня 1924 року представник Олександрійського округу Горевой [12, арк.11, 29; 13, арк.104]. Врешті на це й націлювали партійні верхи. “Основне [–] це використання боротьби (внутрішньоцерковної. – *О.І.*) для дискредитації контрреволюційних елементів”, – зазначалося у тезах з антирелігійної пропаганди, схвалених Пленумом ЦК КП(б)У 22 червня і затверджених Політбюро 13 липня 1923 р. Йшлося про підтримку обновленців: “варто віддати перевагу посиленню цих груп за рахунок старої російської і петлюрівсько-автокефальної церкви” [10, арк.5, 8].

У всіх губернських (а пізніше – окружних) містах, де були зосереджені державні установи, дія цього чинника була на порядок вищою, аніж на периферії. Місцеве керівництво не могло допустити, щоб поряд з партійними і державними установами окружної ланки проявлялися найбільш виразні форми громадської опозиційності, до якої, згідно логіки більшовицького керівництва, спочатку записали патріаршу церкву, а потім УАПЦ. Тож, обновленська церква у цій ситуації виконувала у містах роль такого собі дозволеного владою прояву “радянської релігійності”.

Адміністративний відділ Катеринославського губвиконкому 6 травня 1924 року таємно повідомляв місцевий губком КП(б)У, що “Губліквідкомом здійснюється обстеження тихонівських церков на предмет розірвання договорів і передачу церков обновленцям”. Причому, зазначалося далі, робота велася так, “щоб основна мета обстеження не виявлялась і не була вірно встановлена тихонівцями” [10, арк.47].

Особливо показову роль у новому радянському будівництві відводилося столиці України. З 1919 по 1934 рік це був Харків. Тому саме у ньому розмістилися центральні установи – форпости фаворизованих владою обновленців і саме тут – у Харківській єпархії – ними за підтримки влади було досягнуто особливих результатів у розширенні мережі громад синодальної церкви.

Особистісний фактор формування мережі громад і щільності епархій був пов'язаний із конкретними лідерами обновленського руху, які здобули собі широке визнання і підтримку пастви. Ці здобутки залежали від їхнього таланту, організаторських, ораторських здібностей, тривалої наполегливої роботи.

Таким авторитетним діячем, зокрема, був єпископ Бердичівський Олександр (Чекановський), який, до речі, очолив всю українську ієрархію обновленської церкви 1935 року в сані митрополита. Не менше визнання здобув один із зачинателів обновленського руху на Харківщині – протоієрей В. Шаповалов, відомий далеко за межами міської громади ще з 1905 р. випуском “Церковної газети”, публічним відстоюванням гуманістичних принципів. Привертало до себе широку увагу і повагу інтелектуальними здобутками у вивченні та популяризації канонічних підстав обновленства проф. О.І. Покровський (Одеса) і протоієрей Петро Фомін (Харків). Славу “церковного революціонера” і симпатії широкого загалу віруючих здобув архієпископ Йосип (Кречетович), який в роки революції 1917 року служив у Катеринославі ректором місцевої духовної семінарії, а пізніше – у 1923 році на Київщині – єпископом Уманським, з 1924 року – на Харківщині – архієпископом Ізюмським, а потім – Полтавським. Харківщина була місцем служіння глави Всеукраїнського Священного Синоду, а у минулому – єпископа Подільського і Брацлавського Пимена (Пегова). Під час революційних подій 1919–1920 років єпископові Пимену вдалося мінімізувати вплив активних діячів автокефалії української церкви на території своєї епархії, що свідчило про його видатні організаторські здібності.

Імена названих діячів перетворилися на символи обновленського руху, передусім, у своїх регіонах, перед тим, як стати на всеукраїнській щабель. Завдяки плідній і суспільно затребуваній праці та самовідданому служінню згадані діячі сприяли примноженню ідей оновлення церкви і зростанню її організаційних осередків.

Наприкінці 20-х років ХХ століття єпархіальній мережі обновленської церкви, як і інших конфесій, було завдано нищівного удару кампанією закриття церков, що була уособленням нової сталінської політики. Стрімке адміністративне закриття церковних будівель і припинення діяльності релігійних громад проявилось появою цілих районів, усередині яких не діяла жодна релігійна споруда. Деформувалася відносно щільна і функціональна єпархіальна мережа синодальної церкви, що вже склалася на той час.

На момент масових політичних репресій в Україні ще діяли Бердичівська, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Маріупольська, Миколаївська, Одеська і Херсонська, Первомайська, Сталінська, Харківська, Черкаська, Чернігівська обновленські епархії. Але з арештами їхніх керівників, пік яких припав на 1937 рік, цю діяльність було припинено.

Таким чином, у загальних виявах зміна єпархіальної мережі обновленської церкви протягом 20–30-х років ХХ століття узгоджувалися зі змінами, яких зазнавали інші православні конфесії. Факторами сильнодіючих державних впливів стали: політичні заходи поглиблення церковного розколу, державна адміністративно-територіальна реформа, політика українізації, новий сталінський курс на прискорену модернізацію СРСР, що знайшов втілення у відновленні визнання РПЦ та нищенні всіх осередків активної релігійності, як “гальма соціалізму”.

Єпархіальна мережа обновленської церкви збігалася з внутрішніми державно-адміністративними кордонами, засвідчуючи готовність церкви до встановлених державою вимог до неї. Водночас щільність і конфігурація цієї мережі показали залежність від історичних коренів суспільства, що мало регіональні відмінності. Ця мережа лише на початку розгортання обновленського руху апелювала до родових форм основного конкурента – РПЦ. Надалі більш визначальними для неї були наміри та вимоги держави, її політичні вказівки.

При виборі оптимальних форм єпархіальної організації обновленська церква не ставила наріжним каменем національні традиції, як це робила УАПЦ.

Її модель розбудови єпархіальної системи вкорінювалася у давній візантійській практиці цезарепапізму і не несла у собі глибокого реформаторського потенціалу. Це давало синодальній церкві лише тимчасові переваги, залежні від дії зовнішніх державно-адміністративних чинників.

Список використаних джерел

1. Акты святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти. 1917–1943 гг. / [сост. М.Е. Губонин]. – М. : Изд-во Православ. Св.-Тихоновского Богослов. ин-та, 1994. – 1064 с.
2. Архивы Кремля : в 2-х кн. / [подг. Н.Н. Покровский, С.Г. Петров]. – М.; Новосибирск : “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), “Сибирский хронограф”, 1997. – Кн. 1 : Политбюро и церковь. 1922–1925. – 1997. – 599 с.
3. Архивы Кремля : в 2-х кн. / [подг. Н.Н. Покровский, С.Г. Петров]. – М.; Новосибирск : “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), “Сибирский хронограф”, 1998. – Кн. 2 : Политбюро и церковь. 1922–1925. – 1997. – 647 с.
4. Бажан О.Г. “Шпигуни в сутанах” : до питання про масштаби політичних репресій серед духовенства та віруючих в УРСР у 1937–1938 рр. / Олег Григорович Бажан // Сумський історико-архівний журнал. – 2010. – № 10–11. – С. 135–154.
5. Балягузова О.Ю. Розкол в українському православ'ї у 1921–1930 рр. (на матеріалах Півдня України): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Балягузова Ольга Юріївна. – Миколаїв, 2005. – 217 с.
6. Білан Г.І. Обновленська церква в Україні (від виникнення до II собору) Ганна Іванівна Білан // Наукові записки. Т. 27. Історичні науки. – 2004. – С. 42–46.
7. Білан Г.І. Обновленський рух в Україні 20–30-х рр. XX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Білан Ганна Іванівна. – К., 2005. – 206 с.
8. Біланич І. Еволюція Української Православної Церкви в 1917–1942 роках: автономія чи автокефалія / Іван Біланич / Перекл. з лат. Н. Царьової; післяслово І. Паславського. – Львів : Астролябія, 2004. – 392 с
9. Білокінь С.І. Православні єпархії України 1917–1941 рр. / Сергій Іванович Білокінь // Історико-географічні дослідження на Україні : зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 102–110.
10. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1497.
11. ДАДО. Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1602.
12. Там само. – Спр. 1894.

13. Державний архів Запорізької області. Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 32.
14. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-2266. – Оп. 2. – Спр. 4.
15. Деяння III-го Поместного Священного Собора Української Православної Автокефальної Церкви // Український Православний Благовісник. – 1928. – № 10. – С.122–131.
16. Жилюк С.І. Обновленська церква в Україні (1922–1928) / Сергій Іванович Жилюк. – Рівне : РДГУ, 2002. – 384 с.
17. Жилюк С.І. Ідейні засади православного оновлення та практична діяльність Всеукраїнської православної автокефальної синодальної церкви: дис. ... докт. іст. наук: 09.00.11 / Сергій Іванович Жилюк. – К., 2005. – 356 с.
18. Киридон А. Всеукраїнський церковний обновленський з'їзд духовенства і мирян (13–16 лютого 1923 року) / Алла Киридон // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 12. – С. 162–173.
19. Російський державний історичний архів. Ф. 831. – Оп. 1. – Спр. 247.
20. Тригуб О.П. Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-1939 рр.): між Державним політичним управлінням та реформацією: Монографія / Олександр Петрович Тригуб. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 300 с.
21. Тригуб О.П. Російська православна церква в радянській Україні 20–30-х рр. XX ст.: інституційний розкол та міжконфесійні відносини : дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01 / Тригуб Олександр Петрович. – К., 2010. – 510 с.

А. Н. Игнатуша

**ФАКТОРЫ ИЗМЕНЕНИЙ ЕПАРХИАЛЬНОЙ СЕТИ
УКРАИНСКОЙ СИНОДАЛЬНОЙ ЦЕРКВИ (20-30-Е ГОДЫ XX ВЕКА)**

Автор проанализировал влияние политики государственной власти, этнического и социального состава верующих, личностных факторов на качественный состав епархий Украинской синодальной церкви в 20–30-е гг. XX в.

Ключевые слова: синодальная церковь, епархия, обновленчество, государственная политика.

О. М. Ignatusha

**THE FACTORS OF CHANGES OF DIOCESAN NETWORK OF UKRAINIAN
SYNODAL CHURCH (20-30-IES OF XX CENTURY)**

The author analyzed the impact of the government policies, ethnic and social membership of religious and personal factors on the quality of the diocese of the Ukrainian Church Synod in the 20-th and 30-th XX c.

Keywords: church, Synod, diocese, renovationism, public policy.

Надійшла до редакції 15 листопада 2013 року

* * *